

વીર સંવત ૨૫૦૨, જયેષ્ઠ વદ ૪, મંગળવાર
તા. ૧૫-૦૬-૧૯૭૬, ગાથા-૯ થી ૧૧, પ્રવચન નં. ૯

નવમી ગાથા ચાલે છે. ‘પરમાત્મપ્રકાશ’. ‘પ્રભાકરભટ્ટ’ ‘યોગીન્દ્રદેવ’ને વિનંતી કરે છે, પ્રભુ! આ એક પછી એક આત્માને મનુષ્યપણું મળવું, આર્યકુળ મળવું વગેરે.. અહીં સુધી આવ્યું છે.

‘ક્રોધાદિ કષાયોંકા અભાવ હોના પરંપરા અત્યંત દુર્લભ હૈ...’ પરંપરા એ શબ્દ અંદર પડ્યો રહ્યો છે. ‘કષાયોંકા અભાવ હોના પરંપરા અત્યંત દુર્લભ હૈ...’ ત્યાં જોઈએ. પરંપરા શબ્દ પડ્યો રહ્યો છે. એક પછી એક. ત્યાં સુધી આવ્યું હતું ને કે શ્રેષ્ઠ બુદ્ધિ, શ્રવણ મળવું દુર્લભ છે, સત્ય ધર્મનું શ્રવણ મળવું દુર્લભ, એનું ગ્રહણ થવું દુર્લભ. સાંભળ્યું પછી એને પકડવું કે આ શું કહે છે? એ ગ્રહણ (થવું) દુર્લભ. પછી ધારણ (થવું) દુર્લભ. જે આ કહે છે એ વાતને ધારી રાખવી એ દુર્લભ. પછી શ્રદ્ધાન દુર્લભ. એ તો અપૂર્વ વાત છે. ધારણ સુધી તો થયું છે એમ કહેશે. પણ શ્રદ્ધાન. સ્વ ચૈતન્યનો આશ્રય લઈને શ્રદ્ધાન થવું દુર્લભ છે. આહાહા..! સમજાણું કાંઈ?

મુમુક્ષુ :- દુર્લભ હોય તો...

ઉત્તર :- દુર્લભનો અર્થ અશક્ય છે? દુર્લભ નામ એક પછી એક પુરુષાર્થ ઘણો માગે છે. એમ કહે છે. આહાહા..!

શ્રદ્ધાન દુર્લભ, સંયમ દુર્લભ. પછી ઈન્દ્રિય દમન કરીને સ્વરૂપમાં રહેવું દુર્લભ. ‘વિષય-સુખોંસે નિવૃત્તિ,...’ દુર્લભ. ‘કષાયોંકા અભાવ હોના અત્યંત દુર્લભ હૈ...’ એ પરંપરા અત્યંત દુર્લભ છે. ત્યાં સુધી આવ્યું હતું. ‘સબોંસે ઉત્કૃષ્ટ...’ એ બધી વાતમાં પણ ઉત્કૃષ્ટ. ‘શુદ્ધાત્મભાવનારૂપ વીતરાગનિર્વિકલ્પ સમાધિકા હોના બહુત મશ્કિલ હૈ,...’ એ શ્રદ્ધાન આદિ સાધારણ લીધું છે. પણ બધામાંથી ઉત્કૃષ્ટ શુદ્ધાત્મ ભાવના. ભગવાન પૂર્ણ આનંદસ્વરૂપ, એની ભાવના, એવી ‘વીતરાગનિર્વિકલ્પ સમાધિકા હોના બહુત મુશ્કિલ હૈ...’ ‘પ્રભાકર ભટ્ટ’ ગુરુને કહે છે. આહાહા..!

‘ક્યોંકિ ઉસ સમાધિકે શત્રુ જો મિથ્યાત્વ,...’ નિર્વિકલ્પ સમાધિ જે મોક્ષનો માર્ગ, એનો શત્રુ મિથ્યાત્વ ‘વિષય, કષાય, આધિકા વિભાવ પરિણામ હૈં, ઉનકી પ્રબલતા હૈ. આહા..! ઈસલિયે સમ્યજ્ઞાન-જ્ઞાન-ચારિત્રકી પ્રાપ્તિ નહીં હોતી....’ સમ્યજ્ઞાન-સ્વરૂપ અનુભવ કરીને પ્રતીતિ થવી અને સ્વરૂપનું જ્ઞાન અને સ્વરૂપમાં રમણતા, એની પ્રાપ્તિ નથી થતી. ‘ઔર ઈનકા પાના હી બોધિ હૈ,...’ સમ્યજ્ઞાન-જ્ઞાન-ચારિત્ર પ્રાપ્ત કરવું એનું નામ બોધિ. બોધિ, સમાધિના બે અર્થ કરે છે. પોતાની શુદ્ધ ચૈતન્ય સ્વરૂપ વસ્તુ, એની શ્રદ્ધા. જ્ઞાનમાં એ વસ્તુ લઈને અનુભવમાં પ્રતીતિ અને એનું જ્ઞાન અને સ્વરૂપમાં રમણતા, એ રૂપી

બોધિ અત્યંત દુર્લભ છે. આહા..!

‘ઉસ બોધિકા જો નિર્વિષયપનેસે ધારણા...’ છે? શું છે? નિર્વિષય નહિ, નિર્વિઘ્ન જોઈએ. નિર્વિઘ્ન કર્યું છે? સુધારો. આત્માની સન્મુખ થઈને આત્માનું દર્શન થવું, એનું જ્ઞાન થવું અને એમાં રમણતા, એ રૂપી બોધિ એ દુર્લભ છે. અને એ બોધિનું નિર્વિઘ્નપણે ધારણા મૃત્યુ સુધી (થવું). સમાધિ, એને સમાધિ કહેવાય છે. આહાહા..! મૃત્યુના છેદ્યા સમય સુધી એ બોધિને ધારણા કરવી એનું નામ સમાધિ છે. આહાહા..! મૃત્યુ કાળે આનંદની દશામાં રમણતા કરીને દેહ છૂટે એ સમાધિ. સમજાય છે કાંઈ?

‘ઈસ તરહ બોધિ સમાધિકા લક્ષણ સબ જગહ જાનના ચાલિયે.’ જોયું! બોધિનો અર્થ એ કે સમ્યક્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રની પ્રાપ્તિ અને સમાધિનો અર્થ એ કે મૃત્યુ સુધી એનો નિર્વાહ કરવો. મરણ સુધી બોધિને ધારણા કરવી એ સમાધિ. સમજાય છે કાંઈ? ‘ઈસ બોધિ સમાધિકા મુઝમેં અભાવ હૈ,...’ લ્યો! આટલા સુધી તો વાત કરી. ‘પ્રભાકર ભટ્ટ’ કહે છે. મેં જિન સૂત્ર સાંભળ્યા, જાણ્યા, ધાર્યા પણ પરલક્ષે. પણ આ બોધિનો અભાવ છે, પ્રભુ! આહાહા..! મૂળ ચીજ જે સ્વને આશ્રયે સમ્યક્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર (થવા જોઈએ), પ્રભુ! એ બોધિનો અભાવ છે. શિષ્ય એમ પ્રશ્ન કરે છે. આહાહા..! છે?

‘બોધિ સમાધિકા મુઝમેં અભાવ હૈ, ઈસીલિયે સંસાર-સમુદ્રમેં ભટકતે હુએ મૈને વીતરાગ પરમાનંદ સુખ નહીં પાયા,...’ આહાહા..! કહ્યું ને એ? ‘મુનિવ્રત ધાર અનંત બૈર ગ્રૈવેયક ઉપજાયો,..’ પણ વીતરાગી આનંદને પ્રાપ્ત કર્યો નહિ. વીતરાગ પરમાનંદ સુખ. આહાહા..! સમ્યક્દર્શન, સમ્યક્જ્ઞાનમાં વીતરાગી પરમાનંદ સુખની પ્રાપ્તિ થાય છે. આહાહા..! સમજાય છે કાંઈ? પ્રભુ! ‘સંસાર-સમુદ્રમેં ભટકતે હુએ મૈને વીતરાગ પરમાનંદ સુખ નહીં પાયા...’ આહાહા..! અનંતવાર દ્રવ્યલિંગ મુનિપણું ધારણા કર્યું પણ વીતરાગ પરમાનંદ સુખ ન પામ્યો. એમાં આવ્યું ને એ? ‘મુનિવ્રત ધાર અનંતબૈર ગ્રૈવેયક ઉપજાયો, પણ આતમજ્ઞાન બિન લેશ સુખ ન પાયો.’

‘કિન્તુ ઉસ સુખસે વિપરીત...’ જુઓ! ‘આકુલતાકે ઉત્પન્ન કરનેવાલા નાના પ્રકારકા શરીરકા તથા મનકા દુઃખ હી ચારોં ગતિયોંમેં ભ્રમણ કરતે હુએ પાયા.’ આહાહા..! સ્વર્ગમાં પણ મન અને શરીરનું દુઃખ છે એમ કહે છે. ત્યાં સુખ છે નહિ. આહાહા..! ‘ઈસ સંસાર-સાગરમેં ભ્રમણ કરતે મનુષ્ય-દેહ આદિકા પાના બહુત દુર્લભ હૈ, પરંતુ ઉસકો પાકર કભી (આલસી) નહીં હોના ચાલિયે.’ આહાહા..! મનુષ્યદેહ આદિ એટલે જેમ શ્રવણ થવું, સાંભળવું, જાણવું ત્યાં સુધી તો મળ્યું, કહે છે. પણ ‘કભી (આલસી) નહીં હોના ચાલિયે.’ એમાં રોકાવું નહિ. અંતર આનંદમાં જવું. આહાહા..! સમજાણું કાંઈ?

ભગવાન આનંદસ્વરૂપ પ્રભુ, એમાં નમવું, એનાથી એને વીતરાગી પરમાનંદની પ્રાપ્તિ થાય છે. સમજાય છે કાંઈ? ‘(આલસી) નહીં હોના ચાલિયે. જો પ્રમાદી હો જાતે હૈં, વે સંસારરૂપી વનમેં અનંતકાલ ભટકતે હૈં.’ આહાહા..! શાસ્ત્રનું સાચું શ્રવણ થવું-મળ્યું, ગ્રહણ થવું, ધારણા કર્યું પણ વીતરાગી પરમાનંદના સુખની પ્રાપ્તિ થઈ નહિ. આહાહા..! એટલે કે

સ્વનો આશ્રય લીધો નહિ. આહાહા..!

મુમુક્ષુ :- પ્રમાદ એટલે શું?

ઉત્તર :- એ આનંદમાં ન જાવું અને રાગમાં અટકી જવું. શાસ્ત્રને જાણ્યા, ધાર્યા, એમાં અટકી જવું એ પ્રમાદ છે. આહાહા..! સમજાણું કાંઈ?

‘જો પ્રમાદી હો જાતે હૈં, વે સંસારરૂપી વનમેં અનંતકાલ ભટકતે હૈં.’ આહાહા..! અંતરમાં સ્વાધીન સ્વભાવમાં ન આવવું, અનંત આનંદસ્વરૂપ ભગવાન એ નહિ કરતાં પ્રમાદી થાય છે તો ચાર ગતિમાં રખડે છે. બીજો આધાર આપ્યો છે. બીજા ગ્રંથમાં પણ કહ્યું છે. ‘ઐસા હી દૂસરે ગ્રંથોમેં ભી કલા હૈ - ‘ઈત્યતિદુર્લભરૂપાં’ ઈત્યાદિ । ઈસકા અભિપ્રાય ઐસા હૈ, કિ યહ મહાન દુર્લભ તો જૈનશાસ્ત્રકા જ્ઞાન હૈ,...’ જોયું! ત્યાં સુધી તો આવ્યું છે. સાચા જૈનશાસ્ત્રનું જ્ઞાન એ પણ દુર્લભ, એ તો મળ્યું. ‘ઉસકો પાકે જો જીવ પ્રમાદી હો જાતા હૈ,...’ એ. આહાહા..! આપણે હવે શાસ્ત્ર જાણીએ છીએ અને આપણને ખ્યાલ છે કે માર્ગ આવો છે. એવું જ્ઞાન કરીને જે રોકાય છે અને અંતર સ્વરૂપનો આશ્રય લેતા નથી, એ વરાંકા શબ્દ પડ્યો છે પાઠમાં. છે ને? ભાઈ! રાંકા પ્રાણી. આહાહા..! વરાંકા-નર. ‘સંસૃતિભીમારણ્યે ભ્રમતિ વરાકો નરઃ સુચિરમ્’ આહાહા..! વરાકા છે. વરાકો, ગરીબો. પુરુષાર્થહીન. આહાહા..! એ સંસ્કૃતમાં છે.

‘પ્રમાદી હો જાતા હૈ, વહ રંક પુરુષ...’ છે ને? અર્થ કર્યો છે ને, જુઓને! રંક એ વરાંકાનો અર્થ કર્યો છે. આહાહા..! એ રંક-રાંકા પ્રાણી છે. આહાહા..! જેને આત્મા આનંદનો નાથ અનંત લક્ષ્મી સંપત્ત પ્રભુ, એમાં એનો આશ્રય લેતા નથી અને એકલા જૈનશાસ્ત્રના જાણપણામાં અટકીને રોકાય ગયા છે એ બધા રંકપુરુષ છે, ભિખારી છે. બહારમાં માગે છે પણ અંદરમાં છે ત્યાં જાતો નથી. એમ કહે છે. આહા..! આનંદ અને વીતરાગ સ્વભાવથી તો ભરેલો ભગવાન છે. આહાહા..! ત્યાં એનો આશ્રય કરતો નથી અને એકલા જાણપણામાં અટકીને ત્યાં રોકાય જાય છે.

‘વહ રંક પુરુષ બહુત કાલતક સંસારરૂપી ભયાનક વનમેં ભટકતા હૈ.’ આહાહા..! પરમાત્મસ્વરૂપ જે પોતાનું છે એ તરફ ઢળતા નથી, વળતા નથી, આશ્રય લેતા નથી અને એકલા જાણપણામાં રોકાઈને અટકી ગયા છે. આહાહા..! જુઓ!

મુમુક્ષુ :- જ્ઞાન ...

ઉત્તર :- એ ક્યાં, ઈ જ્ઞાન જ નથી. જાણપણું શું? શાસ્ત્રનું જ્ઞાન તો અનંતવાર કર્યું છે. આત્મા આનંદનો નાથ વીતરાગી સુખથી ભરેલો, આહા..! એને શરણે જાતો નથી, એનો આશ્રય લેતો નથી, એ પ્રાણી આવા જૈનશાસ્ત્રના જાણપણાવાળા પણ ઘણો કાળ સંસારમાં ભટકશે. આહાહા..! જૈનશાસ્ત્રનું જાણવું કર્યું, એમ કહે છે. એમાં દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્રની શ્રદ્ધા પણ વિકલ્પથી થઈ, પણ પોતે ભગવાન કોણ છે (એને જાણ્યો નહિ). ભૂતાર્થ સત્યાર્થ ભગવાનનો એણે આશ્રય ન લીધો. એથી એને પરમ વીતરાગી સુખ ન મળ્યું. સમજાણું કાંઈ? આ તો મુદ્દાની રકમની વાત છે, ભાઈ! આહાહા..!

‘જો જૈનશાસ્ત્રકા જ્ઞાન હૈ, ઉસકો પાકે...’ એમ જોયું! ‘જીવ પ્રમાદી હો જાતા હૈ, વહ રંક પુરુષ બહુત કાલતક સંસારરૂપી ભયાનક વનમેં ભટકતા હૈ.’ ભવના અભાવસ્વભાવરૂપ ભગવાનઆત્મા, એવો વીતરાગી આનંદના સુખથી ભરેલો પ્રભુ, એનો આશ્રય લેતો નથી. એ રાંકા પ્રાણી ચાર ગતિમાં ભટકશે. આહાહા..!

મુમુક્ષુ :- વગર પૈસાવાળા ભટકે છે.

ઉત્તર :- આ તો વગર પૈસાવાળા, આત્માની લક્ષ્મી નથી, એમ કહે છે. આત્માની લક્ષ્મી મળી નથી તો રંક છે. આહાહા..! ભિખારી છે, ભિખારી.

ભગવાનઆત્મા અનંત વીતરાગી સુખનો ભંડાર, અનંત વીતરાગી આનંદનો ભંડાર ભગવાનઆત્મા (છે). આહાહા..! એનો આદર કરતા નથી. આહાહા..! એનું પર્યાયિનું ઘોલન ત્યાં દ્રવ્ય ઉપર જાતું નથી, એમ કહે છે. સમજાય છે કાંઈ? અહીં તો એ કહ્યું ઓલું જૈનશાસ્ત્રનું જ્ઞાન કર્યું બહારનું, નિશ્ચય વિનાની વ્યવહાર શ્રદ્ધા આદિ થઈ. શાસ્ત્રના જ્ઞાનમાં એ આવ્યું. દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્રની વ્યવહાર શ્રદ્ધા (થઈ), પણ એ કાંઈ વસ્તુ નથી અને એનાથી કાંઈ નિશ્ચય પમાતો નથી. આહાહા..! સમજાય છે કાંઈ? વીતરાગનો માર્ગ ભારે, ભાઈ! આહાહા..! જેમાં વીતરાગી આનંદ પ્રાપ્ત થાય એ વીતરાગનો માર્ગ છે. આહાહા..! વ્યવહારના દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્રની શ્રદ્ધા.. જોકે એને વ્યવહાર કહેવાય નહિ પણ બોલાય. બંધ અધિકારમાં કહ્યું છે ને? અભવિ પણ આવો વ્યવહાર કરે છે. વ્યવહાર છે ભાસપણે. આહાહા..! એ લગી પામ્યો છતાં એને છોડીને વીતરાગી આનંદનો નાથ ભગવાન, એ તરફ એનો આશ્રય કરતો નથી, એની પર્યાયિમાં ભગવાનને સમીપ કરતો નથી, એની પર્યાયિમાં રાગ ને જાણપણાને સમીપ રાખી અને સ્વભાવના સમીપથી દૂર વર્તે છે. આહાહા..!

ભગવાનઆત્મા સચ્ચિદાનંદ પ્રભુ, એની વર્તમાન પર્યાયિને એની સમીપમાં ન લઈ જતા એ પર્યાયિમાં ફક્ત આ જાણપણામાં રોકાઈ ગયો. આહાહા..! જેને જાણપણું નથી, ગ્રહણ-ધારણ નથી એની તો વાત શું કરવી? એમ કહે છે. પણ શાસ્ત્ર જાણ્યા, વાંચ્યા, વાતું કરતા આવડી.. આહાહા..! પણ એ રંક પુરુષ પોતાની નિધિને સંભાળવા અંદર ગયો નહિ. આહાહા..! એ રંક છે. એને નિજલક્ષ્મીના નિધાનની પ્રતીતિની ખબર નથી. આહાહા..! આવો માર્ગ. ઓલા કહે ને વ્યવહારે પરંપરાએ થાય. અહીં ના પાડે છે, લ્યો! કોને પરંપરા કીધું છે? એ તો બીજી વાત છે. જેને નિશ્ચય આત્મદર્શન થયા છે, સમ્યક્દર્શન-જ્ઞાન બોધિ પ્રગટી છે, એને જે વ્યવહાર છે એ પરંપરા કારણ વ્યવહારનયથી કહ્યું છે. કારણ કે વ્યવહાર છે એ તો પરલક્ષમાં છે. અને આત્મામાં તો સ્વઆશ્રયમાં જાવું છે. તો પર આશ્રયનો ભાવ સ્વઆશ્રયમાં મદદ કરે? ભવિષ્યમાં મદદ કરે અત્યારે નહિ, એમ થાય? પરંપરા મુક્તિ કીધી છે ને? અરે..! પ્રભુ! ભાઈ!

જે સ્વના આશ્રયે કામ થાય એ પરના આશ્રયના ભાવથી એ કામ થાય? વર્તમાનમાં નહિ અને ભવિષ્યમાં થાય? આ તો પરંપરા મોક્ષ... કાલે ઘણો વિરોધ આવ્યો છે. પાના આવ્યા છે. ‘લલિતપુર’ના. અરે..! ભગવાન! એ વ્યવહાર પરંપરાની જે વાત છે એ તો સમકિતીને માટે છે. જેણે સ્વઆશ્રયથી જ્ઞાન-દર્શન પ્રગટ કર્યા છે, એને વ્યવહાર હજી

પરાશ્રયનો રાગ છે. એ સ્વઆશ્રયનું ઉગ્રપણું કરીને છોડશે એથી એને પરંપરા કહેવામાં આવ્યું છે. પણ એના વડે થાશે એમ નથી. આહાહા..! સમજાણું કાંઈ? મોટી તકરાર ઊઠી છે. અરે..! ભગવાન!

અહીં તો કહે છે, જુઓ! જૈનશાસ્ત્રનું જ્ઞાન થયું. જિનેશ્વરની શ્રદ્ધા પણ થઈ એમ આવે છે, ભાઈ! મોક્ષમાર્ગમાં. ઓલો કહે કે પણ એ તો કપટથી કર્યું છે. એમાં એક આવે છે. કપટ નહિ. જૈનગુરુની શ્રદ્ધા, જૈનની શ્રદ્ધા બરાબર છે. પણ આત્મજ્ઞાન નથી. સમજાણું? સાતમામાં લીધું છે, સાતમા. ‘મોક્ષમાર્ગ પ્રકાશક’માં. છે, ક્યાં છે? પાંચમા હશે નહિ? એમ કે આવી શ્રદ્ધા તો કરી છે એણે. ક્યાંક છે ખરું કે આ કરે છે એમાં કપટ નથી.

મુમુક્ષુ :- તો નવમી ઐવેયક જાય નહિ.

ઉત્તર :- જાય નહિ. નહિતર નવમી ઐવેયક જાય છે એ જૈનધર્મની વ્યવહાર શ્રદ્ધા છે. નહિતર નવમી ઐવેયક જાય નહિ. એવું છે ક્યાંક. છે ક્યાંક? સાતમામાં. નવમી ઐવેયક જાય છે એને દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્રની શ્રદ્ધા છે. અને કપટરહિત એ આચરણ કરે છે. નહિતર નવમી ઐવેયક જાય નહિ. એમ છે. એમાં છે ક્યાંક. સાતમામાં છે. આહાહા..! ભગવાન આનંદનો નાથ એનો આશ્રય કર્યો નથી. સમજાણું કાંઈ? એમ કે એને તો કાંઈ આમ.. છે? જુઓ જોઈ. છેલ્લે.

મુમુક્ષુ :- ...

ઉત્તર :- હા. એ, એ. લાવો. એ દ્રવ્યલિંગીને કહ્યું. આહાહા..! થોડો કષાય.

સાધન વડે આલોક-પરલોકના વિષય ઈચ્છતો પણ નથી. એ છે. એ પણ એ સિવાય બીજું અહીં છે. ‘દ્રવ્યલિંગી રાજ છોડી નિર્ગ્રથ થાય, અઠ્યાવીશ મુળગુણને પાળે, ઉગ્ર ઉગ્ર અનનશનાદિ કરે, ક્ષુધાદિ બાહ્ય પરિષલ સહન કરે, શરીરના ખંડ ખંડ થતા... નથી. કોઈથી ક્રોધ કરતો નથી. એવા સાધન પરલોકના વિષે... એવી દશા ન હોય તો ઐવેયક સુધી કેવી રીતે પહોંચે? છતાં તેને શાસ્ત્રમાં મિથ્યાદષ્ટિ કહ્યો તેનું કારણ કે તેને તત્ત્વનું શ્રદ્ધાન-જ્ઞાન સાચું નથી.’ સમજાણું? એમ છે. ઓલું તો એમ કે એની શ્રદ્ધા છે. એવું છે.

મુમુક્ષુ :- ...

ઉત્તર :- શ્રદ્ધા છે એને.

‘દ્રવ્યલિંગી મુનિ અન્ય દેવાદિકની સેવા કરતા નથી.’ આ લેવું છે. જોયું! આ લેવું છે. ‘અન્ય દેવાદિકની સેવા કરતા નથી. હિંસા વિષયમાં પ્રવર્તતા નથી. ક્રોધાદિ કરતા નથી. મન-વચન-કાય રોકે તેને મિથ્યાત્વાદિ ચાર આસ્રવ હોય છે. એ કાર્યો તે કપટ વડે પણ કરતા નથી.’ એ આ લેવું છે. ‘કપટથી કરે તો ઐવેયક સુધી કેવી રીતે પહોંચે? માટે અંતરંગ અભિપ્રાયમાં મિથ્યાત્વાદિનો રાગાદિભાવ હોય છે. તે નવ અથવા આસ્રવતત્ત્વમાં એને શ્રદ્ધા નથી.’ આહાહા..! એ. આસ્રવમાં છે. ક્રિયા બરાબર કરે છે. અન્ય દેવાદિને માનતો નથી. માને છે દેવ-ગુરુને. એમ કહેવું છે. અહીં મારે તો એ કહેવું છે. દેવ-ગુરુને માને છે પણ એ તો પરલક્ષી વસ્તુ છે. એનાથી સ્વઆશ્રય પ્રગટ થાય નહિ. આહાહા..!

મુમુક્ષુ :- ...

ઉત્તર :- ભાષા કરે પણ એને સ્વઆશ્રય અંદર નથી આવ્યો. શાસ્ત્રનું વાંચન છે તો કરે તો ખરો ને. એય..! આહાહા..!

અહીં તો કહેવું હતું કે દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્રની એને શ્રદ્ધા છે. પણ સ્વનો આશ્રય નથી માટે બધું મિથ્યાત્વ છે. એય..! આ એવી વાત છે. અનંતવાર નવમી ઐવેયક ગયો એમાં અન્ય કુદેવાદિને માનતો નથી. કુદેવાદિને માને તો નવમીઐવેયક જઈ શકે નહિ. એમ સિદ્ધ કરવું છે. સમજાણું કાંઈ? આહાહા..! નવમી ઐવેયક અનંતવાર ભવિ-અભવિ ગયો. એ કુદેવ-કુગુરુ-કુશાસ્ત્રની માન્યતા છોડીને ગયો છે અને દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્રની એને માન્યતા છે. પણ તેનું નિશ્ચય સ્વરૂપ છે એનું એને ભાન નથી. આહાહા..! તો એ દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્રની શ્રદ્ધા પણ શું કરે? કહે છે. એ વ્યવહાર છે, એ તો વિકલ્પ છે. આહાહા..! સમજાણું કાંઈ? વીતરાગી સુખનો ભંડાર ભગવાન, એ પર તરફના લક્ષવાળો તો બધો રાગ છે, વ્યવહાર છે બધો. ભલે નિશ્ચય ન હોય તો વ્યવહાર છે એકલો. પણ એનાથી કાંઈ પમાતું નથી. આહાહા..!

અહીં એ કહે છે. જૈનશાસ્ત્રનું જ્ઞાન છે, ‘ઉસકો પાકે...’ એમ. એટલે ત્યાં સુધી લઈ લીધું. નવમી ઐવેયક ગયો. ‘જીવ પ્રમાદી હો જાતા હૈ, વહ રંક પુરુષ બહુત કાલતક સંસારરૂપી ભયાનક વનમે ભટકતા હૈ.’ આહાહા..! આનંદના નાથને જોયો નહિ. પ્રભુ સચ્ચિદાનંદ આત્મા પૂર્ણ વીતરાગી આનંદથી ભરેલો ભગવાન, એ રંકે તેને જોયો નહિ. આહાહા..!

મુમુક્ષુ :- બોધિ પામીને પણ સમાધિ...

ઉત્તર :- એ બોધિ નહિ. પૂર્ણ સમાધિ ન કરે એટલું. એમ. ઠેઠ સુધી ન પહોંચાડે. સમાધિ લીધી છે ને એટલે. પામીને સમાધિ ત્રણની એકતાથી મૃત્યુ કરવું એ ન પામે તો એ પણ ગડબડ છે. આહાહા..!

અહીંયાં તો ‘સારાંશ યહ હુઆ,...’ આહાહા..! અહીંયાં રંક છે ને એનો અર્થ એ થયો કે વીર્ય-પુરુષાર્થે વ્યવહારને બરાબર કર્યો. પણ એ તો વીર્ય જ નથી, નપુસંકતા છે. તેથી એને રંક કીધો. સમજાય છે? આહાહા..! દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્રની શ્રદ્ધા વ્યવહારુ, શાસ્ત્રનું જ્ઞાન, મહાપ્રતાદિ કપટરહિત ન હોય તો નવમી ઐવેયકે ન જાય. આહાહા..! પણ એ વીર્ય વ્યવહારને રચનારું તે વીર્ય નહિ. આહાહા..! એ રંક છે, જેનું વીર્ય નપુસંક છે. આહાહા..! એવા રંકપુરુષો... ઓહોહો..! ત્રણ લોકના નાથ ચૈતન્ય ભગવાનને જેણે સમીપમાં કર્યો નથી. આહાહા..! જેણે પર્યાયમાં વીતરાગતા પરમાનંદની દશા સ્વને આશ્રયે પ્રગટ કરી નથી, એ બધા રંક છે, કહે છે. આહાહા..!

‘સારાંશ યહ હુઆ, કિ વીતરાગ પરમાનંદ સુખકે ન મિલનેસે...’ જોયું! આહાહા..! એ વ્યવહારમાં રહ્યો પણ એ તો દુઃખ ને રાગ છે. આહાહા..! ‘વીતરાગ પરમાનંદ સુખકે ન મિલનેસે યહ જીવ સંસારરૂપી વનમે ભટક રહા હૈ,...’ આહાહા..! આત્મા પરમ વીતરાગ આનંદનો ભંડાર છે. એને જેણે પ્રાપ્ત કર્યો નથી એ વીતરાગ સુખના અભાવે ચાર ગતિમાં

રખડે છે. આહાહા..! ઝીણી વાતું ઘણી, ભાઈ! આ લોકોને વ્યવહાર પરંપરા એ બરાબર છે. એને તમે માનો. આહાહા..! સર્વત્ર અધ્યવસાય છોડાવ્યો છે. ત્યાં કહે, પરનો આશ્રય વ્યવહાર બધો છોડાવ્યો છે એમ કહે છે ત્યાં તો. પરનો આશ્રય, ઓલું તો છોડાવ્યું. પરને જીવાડી શકું, મારી શકું, પ્રાણ રક્ષા કરી શકું એ તો જૂઠું છે. એ અધ્યવસાય તો છોડાવ્યો. પણ એ સિવાય જેટલો પરાશ્રયભાવ થાય, દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્રની શ્રદ્ધા આદિ, એ વ્યવહાર પણ છોડાવ્યો છે. આહાહા..! નિષ્કંપ નિશ્ચયભાવ એમાં ઠરવાનું કહ્યું છે ત્યાં તો. આહાહા..! અરેરે..! એની ખબરું ન મળે. અને શાસ્ત્રના જાણપણામાં રોકાઈને અંતરમાં જવાને અવકાશ નથી. આહાહા..! એ સંસારવનમાં ભટકશે. આહાહા..!

‘ઈસલિયે વીતરાગ પરમાનંદ સુખ હી આદર કરને યોગ્ય હૈ.’ લ્યો, આ તાત્પર્ય. વ્યવહાર છે એ રાગ છે, દુઃખ છે. આગળ કહેશે. વ્યવહાર એટલે કે રાગ. આમાં કહેશે આગળ. નિશ્ચય વીતરાગ. આત્મા આશ્રયે વીતરાગદશા સમ્યગ્દર્શન થાય એ નિશ્ચય. અને પરાશ્રય જેટલો રાગ થાય એ વ્યવહાર. આહાહા..! રાગની દિશા તો પર તરફ છે અને વીતરાગની દશાની દિશા સ્વ તરફ છે. વીતરાગી સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાનની દશા સ્વ દિશા તરફ છે અને રાગની દશા પર દિશા તરફ છે. પંડિતજી! આહાહા..! હવે પર દિશા તરફ રાગ એ સ્વ દિશા તરફ વાળી શકે? અરે..! વાત બેસવી જોઈએ ને? ‘ચેતનજી’! છે? વસ્તુ આવી છે, બાપુ! પરલક્ષી રાગ, પર દિશા તરફના વળેલા ભાવ, એ સ્વ દિશા તરફ વાળે. સમજાણું કાંઈ?

અહીંયાં તો કહે છે, ‘વીતરાગ પરમાનંદ સુખ હી આદર કરને યોગ્ય હૈ.’ બાકી બધી વાતું છોડવાયોગ્ય છે. આહાહા..! વીતરાગી પરમાનંદ પ્રભુ છે એમાંથી વીતરાગી પરમ આનંદને પ્રગટ કરવાની અપેક્ષાએ આદરણીય છે. આહાહા..! વ્યવહારભાવ એ આદરણીય નથી, એમ કહે છે.

મુમુક્ષુ :- વ્યવહાર તો છોડવા યોગ્ય છે.

ઉત્તર :- છોડવા યોગ્ય છે. એ છોડવા યોગ્યથી આદરવા યોગ્ય થાય? કલો હવે આવું.

પરંપરાનો અર્થ ઈ છે કે સ્વનો તો આશ્રય લીધો છે. સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર છે. એનો જે વ્યવહાર છે એ અહીં ઉગ્ર આશ્રય લેશે ત્યારે એ છૂટી જશે. પણ એ ઉગ્ર આશ્રય લેશે જ. એમ. એ અપેક્ષાએ વ્યવહારને પરંપરા (કારણ કહ્યું). વ્યવહારનયથી કથન છે એ. આહાહા..! શું થાય? શાસ્ત્રોને અર્થ કરવામાં જ્યાં ગોટા ઊઠે. અનાદિનું એમ જ કર્યું છે ને. એ નવમી ગાથા થઈ.

અથ યસ્યૈવ પરમાત્મસ્વભાવસ્યાલાભેડનાદિકાલે ભ્રમિતો જીવસ્તમેવ પૃચ્છતિ-

૧૦) ચડ-ગડ-દુઃખહૈં તત્તાહૈં જો પરમપ્પડ કોડા।

ચડ-ગડ-દુઃખ-વિનાસયરુ કહહુ પસાઈં સો વિ।।૧૦।।

ચતુર્ગતિદુઃખૈઃ તત્પાનાં યઃ પરમાત્મા કશ્ચિત્।

ચતુર્ગતિદુઃખવિનાશકરઃ કથય પ્રસાદેન તમપિ।।૧૦।।

ગાથા-૧૦ ઉપર પ્રવચન

‘આગે જિસ પરમાત્મ-સ્વભાવકે અલાભમે...’ ભગવાન પરમાત્મસ્વરૂપ આનંદ જ્ઞાતા-દૃષ્ટાનો સ્વભાવ, આનંદનો જેનો સ્વભાવ, એના અલાભને ‘યહ જીવ અનાદિ કાલસે ભટક રહા થા, ઉસી પરમાત્મસ્વભાવકા વ્યાખ્યાન પ્રભાકર ભટ્ટ સુનના ચાહતા હૈ-’ લ્યો! આ વ્યાખ્યાન સાંભળવા માગે છે. દસમી.

૧૦) ચડ-ગડ-દુક્ષહૈ તત્તાહૈ જો પરમપ્પડ કોડા।

ચડ-ગડ-દુક્ષ-વિનાસયરુ કહહુ પસાઈ સો વિ।।૧૦।।

અન્વયાર્થ :- ‘દેવગતિ, મનુષ્યગતિ, નરકગતિ, તિર્યચગતિયોકે દુઃખોસે...’ જુઓ! મનુષ્યગતિ અને દેવગતિને પણ દુઃખથી તૃપ્ત કીધા. આહાહા..! ‘ચતુર્ગતિદુઃખૈઃ’ એમ નથી કીધું કે સ્વર્ગમાં સુખ છે અને નરકમાં દુઃખ છે. આહાહા..! ચારેય ગતિમાં દુઃખ છે. આહાહા..! ‘ચતુર્ગતિદુઃખૈઃ’ ‘તપ્તાનાં’ નામ ‘તમાયમાન (દુઃખ) સંસારી જીવોકે...’ આહાહા..! ‘ચતુર્ગતિદુઃખવિનાશકરઃ’ ‘ચાર ગતિયોકે દુઃખોકા વિનાશ કરનેવાલા જે કોઈ ચિદાનંદ પરમાત્મા હૈ, ઉસકો કૃપા કરકે હૈ શ્રીગુરુ, તુમ કહો.’ આહાહા..! આવી જિજ્ઞાસા છે.

જે ચાર ગતિના દુઃખથી તમાયમાન સંસારી, એ દુઃખોનો નાશ કરવાવાળો કોઈ ચિદાનંદ પરમાત્મા છે. આહાહા..! ચિદાનંદ પરમાત્મા છે. આહાહા..! ‘ઉસકો કૃપાકરકે ‘કથય’ હૈ શ્રીગુરુ, તુમ કહો.’ આહાહા..! અમને તો આ સાંભળવું છે, કહે છે. વ્યવહાર-વ્યવહાર નહિ, આ કહો અમને, એમ કહે છે. કેટલાક તો વળી એ થયા છે ‘શ્રીમદ્’માં, કે નિશ્ચય નહિ, અમારે તો વ્યવહાર સાંભળવો છે. ત્યાં ‘મોરબી’ છે ને? ઓલા ‘જ્યંતી’ને. ‘કાંતિભાઈ’ ને ‘જ્યંતિભાઈ’ નહિ? ત્રણ ભાઈઓ છે. એ ભાઈ કહેતા હતા. ‘રતિભાઈ’. ‘રતિભાઈ’ છે ને આપણે ‘ઘાંગઘા’ના. વિશાશ્રીમાળી. એ કહેતા હતા કે મારી સાથે વાત થઈ તો કહે, અમારે તો વ્યવહાર સાંભળવો છે, નિશ્ચય સાંભળવો નથી. કહો. અહીં શિષ્ય કહે છે, પ્રભુ! અમને તો ચિદાનંદ ભગવાન પ્રાપ્ત થાય એ અમને સાંભળવું છે. આહાહા..!

મુમુક્ષુ :- ..

ઉત્તર :- એ તો બધી આવે છે, એ કઈ અપેક્ષાની વાત? સિદ્ધાંતબોધ જ યથાર્થ છે. આહાહા..!

ભાવાર્થ : ‘વહ ચિદાનંદ શુદ્ધ સ્વભાવ પરમાત્મા,...’ ભગવાનઆત્મા અંદર શુદ્ધ ચિદાનંદ પ્રભુ, ‘આહાર, ભય, મૈથુન, પરિગ્રહકે ભેદરૂપ સંજ્ઞાઓકો આદિ લેકે સમસ્ત વિભાવોં સે રહિત,...’ છે. આહાહા..! ચિદાનંદ સ્વભાવ ભગવાનઆત્માનો એમાં આહાર, ભય, મૈથુન અને પરિગ્રહ-સંજ્ઞા એ રહિત આત્મા છે. એ આદિ વિભાવરહિત આત્મા છે. એમ. આહાહા..! ઉદયભાવ જ એમાં નથી. પરમસ્વભાવ પરમસ્વભાવ સહજાત્મસ્વરૂપ, પરમાત્મસ્વરૂપ, પરમપારિણામિક સ્વરૂપ, જેમાં ઉદયભાવ જ નથી. આહાહા..!

‘વીતરાગ નિર્વિકલ્પસમાધિકે બલસે...’ આહાહા..! વીતરાગ નિર્વિકલ્પ સમાધિના બળથી અંતરમાં ‘નિજ સ્વભાવકર ઉત્પન્ન હુએ...’ પોતાના સ્વભાવથી અંદર ઉત્પન્ન થયો. આહાહા..! ‘પરમાનંદ સુખામૃતકર સંતુષ્ટ હુઆ હૈ હૃદય જિનકા,...’ આહાહા..! પરમાનંદ સુખામૃત. ભગવાનઆત્માનો આશ્રય લઈને પરમાનંદ સુખામૃત જેને પ્રગટ થયા છે. આહાહા..! ‘ઐસે નિકટ સંસારી-જીવોકે...’ જેને સંસારનો અંત હવે નજીક છે. આહાહા..! ‘ચતુર્ગતિકા ભ્રમણ દૂર કરનેવાલા હૈ,...’ આહાહા..! ‘જન્મ-જરા-મરણરૂપ દુઃખકા નાશક હૈ, તથા વહ પરમાત્મા નિજ સ્વરૂપ પરમસમાધિમે લીન મહામુનિયોકો નિર્વાણકા દેનેવાલા હૈ,...’ આહાહા..! એવો જે ભગવાન પરમાત્મસ્વરૂપ પોતે, હોં! પરમાત્મા. ‘નિજ સ્વરૂપ પરમસમાધિમે લીન...’ પરમાત્મા નિજસ્વરૂપ પરમ આનંદમાં લીન ‘મહામુનિયોકો નિર્વાણકા દેનેવાલા હૈ,...’ આ મોક્ષનો દેનાર તો આ છે. વ્યવહાર-ક્યવહાર કોઈ મોક્ષનો દેનાર છે નહિ. આહાહા..!

‘પરમાત્મા નિજ સ્વરૂપ પરમસમાધિમે લીન મહામુનિયોકો નિર્વાણકા દેનેવાલા હૈ, વહી સબ તરહ ધ્યાન કરને યોગ્ય હૈ,...’ આહાહા..! ભગવાન પૂર્ણાનંદનું સ્વરૂપ, એ જ ધ્યાન કરવા લાયક છે. આહાહા..! ‘સો ઐસે પરમાત્માકા સ્વરૂપ આપકે પ્રસાદસે સુનના ચાહતા હું.’ લ્યો! એવું જે પરમાત્માનું સ્વરૂપ ‘આપકે પ્રસાદસે સુનના ચાહતા હું.’ આહાહા..! આ સાંભળવા માગુ છું, એમ કહે છે. વ્યવહાર-ક્યવહાર નહિ. આ પરમાનંદનો નાથ કેમ પ્રાપ્ત થાય એ સાંભળવા માગું છું. આહાહા..!

‘ઈસલિયે કૃપા કર આપ કહો. ઈસ પ્રકાર પ્રભાકર ભટ્ટને શ્રી યોગીંદ્રદેવસે વિનતી કી.’ લ્યો. વિનંતી કરી. આવી વિનંતી કરી. અમને વ્યવહાર પહેલો કહો એમ નથી કહ્યું ઓણે. અમને તો ચિદાનંદ ભગવાન પરમાત્મા સુખામૃતથી ભરેલો જેનો આશ્રય એનો વીતરાગ પરમાનંદ પ્રાપ્ત થાય એ વાત અમને સંભળાવો. નિશ્ચયની વાત સંભળાવો, એમ કહે છે. આહાહા..! ચાર ગતિના દુઃખને નાશ કરવાવાળી આત્માની સમાધિ, પરમાનંદ સુખના શાંતિથી ભરેલી, એવો જે આત્મા એની મને વાત કરો, પ્રભુ! આહાહા..!

અથ પ્રભાકરભટ્ટવિજ્ઞાપનાનન્તરં શ્રીયોગીન્દ્રદેવાસ્ત્રિવિધાત્માનં કથયન્તિ -

૧૧) પુણુ પુણુ પળવિવિ પંચ-ગુરુ ભાવેં ચિત્તિ ધરેવિ।

ભટ્ટપહાયર ણિસુણિ તુહું અપ્પા તિવિહુ કહેવિ (વિં ?)।।૧૧।।

પુનઃ પુનઃ પ્રણમ્ય પચ્ચગુરૂન્ ભાવેન ચિત્તે ધૃત્વા।

ભટ્ટપ્રભાકર નિશ્રૃણુ ત્વમ્ આત્માનં ત્રિવિધં કથયામિ।।૧૧।।

પુણુ પુણુ પળવિવિ પંચગુરુ ભાવેં ચિત્તિ ધરેવિ પુનઃ પુનઃ પ્રણમ્ય પચ્ચગુરૂનહમ્। કિં કૃત્વા। ભાવેન ભક્તિપરિણામેન મનસિ ધૃત્વા પશ્ચાત્ ભટ્ટપહાયર ણિસુણિ તુહું અપ્પા તિવિહુ કહેવિ હે પ્રભાકરભટ્ટ ! નિશ્ચયેન શ્રૃણુ ત્વં ત્રિવિધમાત્માનં કથયામ્યહમિતિ। બહિરાત્માન્તરાત્મપરમાત્મભેદેન

त्रिविधात्मा भवति। अयं त्रिविधात्मा यथा त्वया पृष्टो हे प्रभाकरभट्ट तथा भेदाभेदरत्नत्रय-
भावनाप्रियाः परमात्मभावानोत्थवीतरागपरमानन्दसुधारसपिपासिता वीतरागनिर्विकल्पसमाधि-
समुत्पन्नसुखामृतविपरीतनारकादिदुःखभयभीता भव्यवरपुण्डरीका भरत-सगर-राम-पाण्डव-
श्रेणिकादयोऽपि वीतरागसर्वज्ञतीर्थकरपरमदेवानां समवसरणे सपरिवारा भक्तिभरनमितोत्तमाङ्गाः
सन्तः सर्वागमप्रश्नानन्तरं सर्वप्रकारोपादेयं शुद्धात्मानं पृच्छन्तीति। अत्र त्रिविधात्मस्वरूपमध्ये
शुद्धात्मस्वरूपमुपादेयमिति भावार्थः॥११॥

इस कथनकी मुख्यतासे तीन दोहे हुए। आगे प्रभाकरभट्टकी विनती सुनकर श्रीयोगीन्द्रदेव
तीन प्रकारकी आत्माका स्वरूप कहते हैं -

गाथा - ११

अन्वयार्थ :- [पुनः पुनः] बारम्बार [पञ्चगुरुन्] पंचपरमेष्ठियोंको [प्रणम्य] नमस्कारकर
और [भावेन] निर्मल भावोंकर [चित्ते] मनमें [धृत्वा] धारण करके ['अहं'] मैं [त्रिविधं] तीन
प्रकारके [आत्मानं] आत्माको [कथयामि] कहता हूँ, सो [हे प्रभाकर भट्ट] हे प्रभाकरभट्ट, [त्वं]
तू [निश्चयं] निश्चयसे सुन।

भावार्थ :- बहिरात्मा, अंतरात्मा, परमात्माके भेदकर आत्मा तीन तरहका है, सो हे
प्रभाकरभट्ट जैसे तूने मुझसे पूछा है, उसी तरहसे भव्योंमें महाश्रेष्ठ भरतचक्रवर्ती,
सगरचक्रवर्ती, रामचंद्र, बलभद्र, पाण्डव तथा श्रेणिक आदि : बड़े बड़े राजा, जिनके भक्ति-
भारकर नम्रीभूत मस्तक हो गये हैं, महा विनयवाले परिवारसहित समोसरणमें आके, वीतराग सर्वज्ञ
परमदेवसे सर्व आगमका प्रश्नकर, उसके बाद सब तरहसे ध्यान करने योग्य शुद्धात्माका ही स्वरूप
पूछते थे। उसके उत्तरमें भगवन्ने यही कहा, कि आत्म-ज्ञानके समान दूसरा कोई सार नहीं है।
भरतादि बड़े बड़े श्रोताओंमेंसे भरतचक्रवर्तीने श्रीऋषभदेव भगवानसे पूछा, सगरचक्रवर्तीने श्री
अजितनाथसे, रामचंद्र बलभद्रने देशभूषण, कुलभूषण केवलीसे तथा सकलभूषण केवलीसे,
पाण्डवोंने श्रीनेमिनाथ भगवान्से और राजा श्रेणिकने श्रीमहावीरस्वामीसे पूछा। कैसे हैं ये श्रोता
जिनको निश्चयरत्नत्रय और व्यवहाररत्नत्रयकी भावना प्रिय है? परमात्माकी भावनासे उत्पन्न
वीतराग परमानंदरूप अमृतसके प्यासे हैं, और वीतराग निर्विकल्पसमाधिकर उत्पन्न हुआ जो
सुखरूपी अमृत उससे विपरीत जो नारकादि चारों गतियोंके दुःख, उनसे भयभीत हैं। जिस तरह इन
भव्य जीवोंने भगवंतसे पूछा और भगवंतने तीन प्रकार आत्माका स्वरूप कहा, वैसे ही मैं
जिनवाणीके अनुसार तुझे कहता हूँ। सारांश यह हुआ, कि तीन प्रकार आत्माके स्वरूपोंसे शुद्धात्म
स्वरूप जो निज परमात्मा वही ग्रहण करने योग्य है। जो मोक्षका मूलकारण रत्नत्रय कहा है, वह मैंने
निश्चयव्यवहार दोनों तरहसे कहा है, उसमें अपने स्वरूपका श्रद्धान, स्वरूपका ज्ञान और स्वरूपका
ही आचरण यह तो निश्चयरत्नत्रय है, इसीका दूसरा नाम अभेद भी है, और देव-गुरु-धर्मकी श्रद्धा,

નવતત્ત્વોંકી શ્રદ્ધા, આગમકા જ્ઞાન તથા સંયમ ભાવ યે વ્યવહારત્ત્રય હૈં, ઇસીકા નામ ભેદરત્ત્રય હૈ। ઇનમેંસે ભેદરત્ત્રય તો સાધન હૈં ઓર અભેદરત્ત્રય સાધ્ય હૈં।।૧૧।।

એ પ્રમાણે ત્રણ પ્રકારના આત્માના પ્રતિપાદક પ્રથમ મહાધિકારમાં શ્રી પ્રભાકરભટ્ટની વિનંતીના કથનની મુખ્યતાથી ત્રણ દોહક સૂત્રો સમાપ્ત થયાં.

હવે શ્રી પ્રભાકરભટ્ટની વિનંતી સાંભળીને શ્રી યોગીન્દ્રદેવ ત્રણ પ્રકારના આત્માનું સ્વરૂપ કહે છે :

ભાવાર્થ : બહિરાત્મા, અન્તરાત્મા અને પરમાત્માના ભેદથી ત્રણ પ્રકારના આત્મા છે. તો હે પ્રભાકર ભટ્ટ ! તેં જેવી રીતે આ ત્રણ પ્રકારનો આત્મા મને પૂછ્યો તેવી રીતે ભેદાભેદરત્ત્રયની ભાવના જેમને પ્રિય છે એવા, પરમાત્માની ભાવનાથી ઉત્પન્ન વીતરાગ પરમાનંદરૂપ સુધારસના પિપાસુ, વીતરાગ નિર્વિકલ્પ સમાધિથી સમુત્પન્ન સુખામૃતથી વિપરીત, નારકાદિ દુઃખથી ભયભીત, ભવ્યોમાં મહા શ્રેષ્ઠ ભરત, સગર, રામચંદ્ર, પાંડવ, શ્રેણિક વગેરે પણ પરિવાર સહિત વીતરાગ સર્વજ્ઞ તીર્થંકર પરમદેવના સમવસરણમાં અત્યંત ભક્તિભાવથી મસ્તક નમાવતા સર્વ આગમોના પ્રશ્નો કર્યા પછી, સર્વ પ્રકારે ઉપાદેયભૂત શુદ્ધ આત્માનું સ્વરૂપ જ પૂછતાં હતાં.

અહીં ત્રણ પ્રકારના આત્માના સ્વરૂપમાંથી શુદ્ધ આત્માનું સ્વરૂપ ઉપાદેય છે એવો ભાવાર્થ છે. ૧૧.

ગાથા-૧૧ ઉપર પ્રવચન

‘ઈસ કથનકી મુખ્યતાસે તીન દોહે હુએ.’ છે ને? ૮, ૯ અને ૧૦. સાત ગાથા સુધી તો વંદન હતું. ૮, ૯, ૧૦ આ ત્રણ દોહા કહ્યા. ‘આગે પ્રભાકરભટ્ટકી વિનતી સુનકર શ્રી યોગીન્દ્રદેવ તીન પ્રકારકી આત્માકા સ્વરૂપ કહતે હૈં.’ લ્યો!

૧૧) પુણુ પુણુ પણવિવિ પંચ-ગુરુ ભાવૈં ચિત્તિ ધરેવિ।

ભટ્ટપહાયર ણિસુણિ તુહું અપ્પા તિવિહુ કહેવિ (વિં ?)।।૧૧।।

એનો શબ્દાર્થ.

અન્વયાર્થ :- ‘બારમ્બાર પંચપરમેષ્ઠિયોંકો નમસ્કારકર...’ વિશેષ છે. ‘યોગીન્દ્રદેવે’ સાત ગાથામાં તો સ્તુતિ કરી પણ વિશેષ પાછું યાદ કરીને ‘બારમ્બાર પંચપરમેષ્ઠિયોં કો નમસ્કાર કર ઓર નિર્મલ ભાવોંકર...’ પવિત્ર ભાવો કરીને ‘મનમેં ધારણ કરકે મૈં તીન પ્રકારકે આત્માકો કહતા હું,...’ આહાહા..! ‘સો હે પ્રભાકર ભટ્ટ, તૂ નિશ્ચયસે સુન.’ ‘નિશ્ચય’ આહાહા..!

મુમુક્ષુ :- એ પર્યાયની વાત છે.

ઉત્તર :- એ પ્રભાકર આત્મા આવો છે એને સાંભળવો છે.

મુમુક્ષુ :- એ તો ત્રણ અવસ્થાઓ કહે છે.

ઉત્તર :- હા, એ ત્રણ અવસ્થા પણ એ આત્મા છે, એ બહિરાત્મામાં આવો, અંતરાત્મા, પરમાત્મા એ બતાવીને એને આત્મા બતાવવો છે. બહિરાત્મા રાગને પોતાનો માનનારો, જે એનામાં નથી તેને પોતાનો માને તે બહિરઆત્મા. એની શરૂઆત કરી છે એણે ‘પરમાત્મ પ્રકાશ’માં. અને પોતાનું જે સ્વરૂપ છે તેને માને તે અંતરાત્મા. અને પોતાનું સ્વરૂપ જેવું છે એવું પ્રગટ પૂર્ણ થઈ જાય એ પરમાત્મા. એમ કરીને આત્માની ત્રણ અવસ્થા બતાવી. પરમાત્મસ્વરૂપ પૂર્ણ તો પોતે છે. એમાં બહિરને માને તે બહિરાત્મા. પૂર્ણાનંદનો નાથ એને પરમાત્મસ્વરૂપ છે એને માને, એને અનુભવે એ અંતરાત્મા અને પૂર્ણાનંદ જેવો સ્વભાવ છે તેવી પૂર્ણ દશા જેની પ્રગટ થઈ છે તે પરમાત્મા. આહાહા..! એમ કરીને પરમાત્મસ્વરૂપ જ વર્ણવે છે. સમજાણું કાંઈ?

હે પ્રભાકર ભટ્ટ! સાંભળ. લ્યો! બીજામાં તો એમ કહે કે સાંભળવાથી પણ રાગ થાય. એ વાત તો બરાબર છે. પણ સાંભળવા વખતે તો એને એમ કહે ને? ‘સમયસાર’માં ન આવ્યું? ‘વંદિત્તુ સવ્વ સિદ્ધે ધુવમચલમણોવમં ગદિં પત્તે। વોચ્છામિ સમયપાહુડમિણમો’ હું કહીશ સમય પ્રાભૃતને. ‘વોચ્છામિ સમયપાહુડમિણમો સુદકેવલીભણિદં’ તો વોચ્છામિ કહેતા, સાંભળ એમ તો કહ્યું ને એમાં? હું કહું છું. આહાહા..! વ્યવહાર તો વચમાં આવે.

મુમુક્ષુ :- એ તો કહી શકે છે.

ઉત્તર :- કહી શકે એ વાત નથી. અંદર કહી શકવાનું નિમિત્તપણું હોય છે. આવી વાતું છે. ‘વોચ્છામિ’ ત્યાં (છે). ત્યાં કહે, જુઓ કહી શકે છે. વાણીને કરી શકે છે એમ કાઢે છે એમાંથી. એમ નથી, બાપુ! એ વ્યવહારથી કહે છે એને તું એમ જ માની લે તો તું સાંભળવાને લાયક નથી. સમજાણું કાંઈ?

મુમુક્ષુ :- સાંભળવાને લાયક નથી.

ઉત્તર :- લાયક નથી. જે અમારે કહેવું છે વ્યવહારથી નિશ્ચયને બતાવવો છે. એને ઠેકાણે (કહે), વ્યવહારથી તમે કહ્યું ને તો વ્યવહાર પણ આદરણીય થયો કે નહિ? એમ પકડે એ સાંભળવાને લાયક નથી. એય..! ‘પુરુષાર્થસિદ્ધિ-ઉપાય’માં (આવ્યું), અબુદ્ધસ્ય બોધનાર્થ.... મૌનપણાથી આમ લાભ થાય એમ કથન કરે. તો ઓલો પકડે કે મૌનપણાથી લાભ થાય તો તમે કેમ ઓલો છો? સાંભળને. કહેવાનો આશય છે તે તું પકડને. આવે ને શાસ્ત્રમાં. મૌનથી આત્માને લાભ થાય. વાણીથી નહિ. ત્યારે કહે, મૌનથી લાભ થાય તો તમે પ્રરૂપણા કરીને કેમ ઓલો છો? એ સાંભળનારને સ્વચ્છંદતા છે, કહે છે. જે આશય છે એ આશયને પકડતો નથી અને આ પકડે છે. આહાહા..! ‘છલં ણ ઘેત્તવ્વં’ (‘સમયસાર’) પાંચમી (ગાથામાં) આવે છે ને? ‘છલં ણ ઘેત્તવ્વં’.

તં ઇયત્તવિહત્તં દાણ્હં અપ્પણો સવિહવેણ।

જદિ દાણ્જ પમાણં ચુક્કેજ્જ છલં ણ ઘેત્તવ્વં।।૫।।

એવી આડી વાત-સ્વચ્છંદતા ન કરીશ. આહાહા..!

‘બહિરાત્મા, અંતરાત્મા, પરમાત્માકે ભેદકર આત્મા ત્રીન તરહકા હૈ,...’ આહાહા..!
 ‘સો હે પ્રભાકર ભટ્ટ જૈસે તૂને મુજસે પૂછા હૈ,...’ જેવું તે મને પૂછ્યું. ‘ઉસી તરહસે ભવ્યોમેં મહાશ્રેષ્ઠ...’ આહાહા..! લાયક પ્રાણીમાં મહાશ્રેષ્ઠ ‘ભરત ચક્રવર્તી...’એ ભગવાનને પૂછ્યું હતું. ‘ઋષભદેવ’ ભગવાનને. બીજા બધા પ્રશ્નો આગમના કર્યા પછી સરવાળે આ પ્રશ્ન પરમાત્માનો કર્યો હતો. આહાહા..! સમજાણું કાંઈ? ‘ભરતચક્રવર્તી, સગરચક્રવર્તી, રામચંદ્ર, બલભદ્ર, પાંડવ તથા શ્રેણિક આદિ : બડે બડે રાજા, જિનકે ભક્તિ-ભારકર નમ્રીભૂત મસ્તક હો ગયે હૈ,...’ આહાહા..! ચક્રવર્તીઓ આમ.. આહાહા..! વિનયથી પ્રશ્ન ભગવાનને આમ કરે છે. આહાહા..! ‘મસ્તક હો ગયે હૈ,...’ વીતરાગ ‘ભક્તિ-ભારકર નમ્રીભૂત મસ્તક હો ગયે હૈ,...’ એમ ને એમ આમ કરે એમ નહિ, એમ કહે છે. મસ્તક નમી ગયું છે. આહાહા..!

‘મહા વિનયવાલે પરિવારસહિત...’ આહાહા..! ‘ભરત’ ચક્રવર્તી આદિ ‘રામચંદ્ર’, ‘બળભદ્ર’, ‘પાંડવ’ ‘મહા વિનયવાલે પરિવારસહિત સમવસરણમેં આકે,..’ પરિવાર સહિત આવ્યા, એમ કહે છે. બાયડી, છોકરા, કુટુંબ લઈને સાંભળવા આવ્યા. આહાહા..! જેને ઘરે છ બંડના રાજ, છત્રું હજાર સ્ત્રી, છત્રું કરોડ પાયદળ, છત્રું કરોડ ગામ, એવો ચક્રવર્તી પણ ભગવાનના સમવસરણમાં પરિવાર સહિત સાંભળવા આવે છે. આહાહા..! આને સાંભળવાની નવરાશ મળતી નથી. પાછું એમ કહ્યું કે સમવસરણમાં આવે છે. એ સમવસરણ એને ઘરે જાતું નથી. આહાહા..! ત્યાં જઈને પ્રભુને પૂછે છે. આહાહા..!

‘વીતરાગ સર્વજ્ઞ પરમદેવસે...’ આહાહા..! વીતરાગ સર્વજ્ઞ પરમદેવ ‘સર્વ આગમકા પ્રશ્નકર...’ ભાષા તો જુઓ! આહા..! સર્વ આગમના પ્રશ્ન. એમ કે બીજા ચારેય અનુયોગના પ્રશ્ન થઈ ગયા છે. ‘ઉસકે બાદ...’ આહાહા..! સર્વ આગમ એટલે ચારેય અનુયોગો. ‘ઉસકે બાદ સબ તરહસે ધ્યાન કરને યોગ્ય...’ આહાહા..! ચારેય બાજુથી ભગવાનનું ધ્યાન કરવા લાયક આત્મા... આહાહા..! ‘શુદ્ધાત્માકા હી સ્વરૂપ પૂછતે થે.’ આહાહા..! ‘પ્રભાકર ભટ્ટ’ને કહે છે કે ‘ભરત’ ચક્રવર્તી પણ ‘ઋષભદેવ’ ભગવાનના સમવસરણમાં જઈ, આગમના પ્રશ્નો થઈ છેલ્લે શુદ્ધાત્માનો પ્રશ્ન કરતા હતા. સમજાણું કાંઈ?

મુમુક્ષુ :- પહેલો ઈ ન કર્યો ને છેલ્લો કેમ કર્યો?

ઉત્તર :- એ સાર છે માટે. એમ કહે છે. પહેલા જાણપણાની વાત કરી. પણ સાર વસ્તુ જે છે એનો પ્રશ્ન પછી કર્યો. આહાહા..!

‘શુદ્ધાત્માકા હી સ્વરૂપ પૂછતે થે.’ ભાષા જુઓ! એ પૂછે છે શુદ્ધાત્માનું જ સ્વરૂપ પૂછે છે. પૂછનાર એમ કહે છે. આહાહા..! ‘કુંદકુંદાચાર્ય’માં આવે છે ને? પાંચમી ગાથામાં. અમારા ગુરુએ અમને કૃપા કરીને શુદ્ધાત્માનો ઉપદેશ કર્યો. એટલે બીજો નથી કર્યો? બીજો કર્યો. (પણ) આ બતાવવું છે. અમારા ગુરુએ... આહાહા..! છે? ‘સમયસાર’ પાંચમી ગાથા.

અમારી ઉપર કૃપા કરીને અમને શુદ્ધાત્માનો ઉપદેશ અનુગ્રહ કર્યો. આહાહા..! એ અહીં પૂછે છે. આહાહા..!

‘શુદ્ધાત્માકા હી...’ એમ શબ્દ છે. ‘સ્વરૂપ પૂછતે થે.’ ભગવાનને એ પ્રશ્ન ‘ભરત’ ચક્રવર્તી વગેરે વગેરે ‘નેમિનાથ’ ભગવાન ને ‘પાંડવો’ આદિ. ‘ઉસકે ઉત્તરમે ભગવાનને યહી કહા,...’ એના ઉત્તરમાં ભગવાને એ કહ્યું. ‘શ્રેણિક’ રાજા આદિ લીધા છે. એ પ્રશ્ન કર્યો પણ એનો ઉત્તર સહેજે આવે છે. ખરેખર પ્રશ્ન મોટા ચક્રવર્તી આદિ કરે. પણ આણે કર્યો છે એ ‘ગૌતમ’થી એને ઉત્તર મળ્યો છે. પણ આમાં ભેગું નાખ્યું.

‘કિ આત્મ-જ્ઞાનકે સમાન દૂસરા કોઈ સાર નહીં હૈ.’ ભગવાને ઉત્તર દીધો. આહાહા..! ‘આત્મજ્ઞાનકે સમાન...’ આત્મજ્ઞાન સમાન. આહાહા..! પરનું નહિ, રાગનું નહિ, પર્યાયનું નહિ. આત્મજ્ઞાન વસ્તુ જે નિત્યાનંદ પ્રભુ આત્મા ધ્રુવ, એનું જ્ઞાન, આત્મજ્ઞાન. આહાહા..! ‘આત્મજ્ઞાનકે સમાન દૂસરા કોઈ સાર નહીં હૈ.’ હવે કોણે કોણે પૂછ્યું એ ખુલાસો બહાર કરશે. વિશેષ કહેશે... (શ્રોતા : પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ!)

**૧૦ નંબરના પ્રવચનમાં અવાજ ખરાબ હોવાથી ૧૯૬૫ની
સાલનું પ્રવચન લેવામાં આવેલ છે.**

**વીર સંવત ૨૪૯૧, આસો સુદ ૪, મંગળવાર, તા. ૨૮-૦૯-૧૯૬૫,
ગાથા-૧૧ અને ૧૨, પ્રવચન નં. ૯**

અગિયારમી ગાથા ચાલે છે. ‘પરમાત્મપ્રકાશ’ પહેલો ભાગ.

અહીંયા એ ચાલે છે કે, ‘શ્રેણિક’ રાજા વગેરે. ‘ભરત’ ચક્રવર્તીથી શરૂ થઈને ભગવાનોને, મુનિઓને એ શ્રોતાઓએ એ પ્રશ્ન કર્યો કે, ભગવાન! આ શુદ્ધાત્મા એ શું ચીજ છે? શુદ્ધાત્મા જેને કહીએ, પ્રભુ! એ શું છે? એ ‘શુદ્ધાત્માકા હી સ્વરૂપ પૂછતે થે.’ ભગવાન શુદ્ધાત્મ સ્વરૂપ, કષાયઅગ્નિની અંદર, બરફનો જેમ શીતળ સ્વભાવ (છે), અવિકારી વીતરાગ આનંદ અને શાંતિ, એવો ભરેલો ભગવાન શુદ્ધાત્મા કોણ છે? ‘ભરત’ ચક્રવર્તીઓએ અને ‘શ્રેણિક’ રાજાએ આવો ભગવાનને પ્રશ્ન કર્યો.

એના ઉત્તરમાં ભગવાન કહે છે, ‘ઉસકે ઉત્તરમે ભગવાનને યહી કહા કિ આત્મ-જ્ઞાનકે સમાન દૂસરા કોઈ સાર નહીં હૈ.’ એ પોતે ન્યાયથી લીધું છે. કેમ કે આત્મા ઉપાદેય છે ને? એમ છેલ્લું કહેશે. એટલે આ ભગવાનના ઉત્તરમાં, મુનિઓના અવાજમાં, પ્રરૂપણામાં એ આવ્યું કે, હે ભાઈ! શુદ્ધાત્મા જ (સાર છે). શુદ્ધાત્મા એટલે ‘આત્મ-જ્ઞાનકે સમાન દૂસરા કોઈ સાર નહીં હૈ.’ જુઓ! ભલે કષાય હો, શરીર આદિ હો, પણ જે ચીજમાં આનંદ અને